

№	370
Дата	30 04 2018
Място	Проф. д-р И. Н. Милко Палангурски
Телефон	02/ 870 21 91

РЕЦЕНЗИЯ

от

Проф. д-р И. Н. Милко Палангурски

на дисертационния труд на **Алека Александрова Стрезова** на тема:

“БЪЛГАРСКИТЕ ДИПЛОМАТИ 1879-1912 Г.”

за присъждане на образователната и научна степен **„доктор”**

научна област 2. Хуманитарни науки

професионално направление 2.2. „История и Археология”

научна специалност „История на България”

Българска академия на науките

Институт за исторически изследвания

Секция „Нова българска история”

Предложеният за защита дисертационен труд е посветен на тема, която до голяма степен най-добре олицетворява пред света създаването, изграждането и развитието на модерната българска държава. Плод на трудно постигнато дипломатическо споразумение, новопоявилото се княжество е обречено не само на наблюдение, но и практически е обречено на постоянен международен контрол, както поради трудностите и проблемите в изграждането на вътрешнополитическите системи, така и поради всеки опит да се демонстрира някаква самостоятелност по болезнената тема на национален въпрос, по наложена икономическа обвързаност и в междудържавните общувания. При тези неблагоприятни условия българската нация и политическият елит имат не леката задача да докажат, че могат да изградят модерни държавни институции като същевременно маркират и начините за преодоляване ограничителната рамка на васалитета, която дипломатите на Великите сили очертават през лятото на 1878 г., върху австрийската генералщабна карта, на зелената маса в Берлин.

В този контекст намирам идеята да се изследва дипломатическия корпус за много сполучлива, а историографски - напълно адекватна. Целта, която е поставена в дисертацията, е определено значима и обоснована – тя трябва да даде отговор, кой, как и с какви темпове и похвати преодоля-

ва ограничения суверенитет и превръща страната от тотален *обект* в пълнокръвен *субект* на международното право.

Разрешаването на тези задачи се извършва върху 371 страници, които са формирани в увод, изложение, структурирано в две части, заключение, библиография и приложения. Структурата не следва класическите образци, но това е напълно обяснимо, поради факта, че в самия текст има два кръга на изследване – един чисто институционален и един напълно персонален, които логично се припокриват и съответно си влияят взаимно. Написан върху добро познаване на историографските постижения, нещо повече, извеждайки поставената задача именно от отлично направения историографски анализ, текстът е плод на привличане и оползотворяване на наличната документация, публикувана и отложена в архивните депа, при коректно и всеобхватно използване на личните спомени, дневници и други достъпни лични свидетелства. Последното е много важно и напълно задължително, поради поставената цел да се направи просопографски анализ на заангажираните в дипломатическото ведомство. Затова и изложението съвсем не случайно е обособено в две части, тъй като основната идея е не само да се отличи процесът на сформирание и функциониране на дипломатическия корпус, но и неговата персонификация. Това предопределя и използването на разнопосочния в изследването инструментариум, като се започне от чисто историческите похвати на изследване, и се стигне до статистиката и социологията.

Първата част на дисертацията е от четири глави. Логично се започва със сформирането на дипломатическата служба, прави се всеобхватен анализ на ранната дейност на княжеските представители, показва се тънката нишка на сътрудничество и много по-видимите противоречия между княза и изпълнителната власт. Това са онези „първоначални седем години“, които завършват с отстраняването на княз Александър I от престола. Изводът, че изпълнителната власт доминира при сформирането на българската външна политика, и че липсва хармония между двата центъра на власт е напълно защитим.

Направеното описание на поставените за разрешаване задачи във взаимоотношенията с Османската империя, балканските страни и най-вече

опитите да се търсят пътища и начини за национално обединение, са разгледани много сполучливо на фона на развитието на вътрешната структура на министерството. Тя е определена като „скромна“, но е сравнително ефективна, без обаче да се изпада в прехласване в „способностите“, както на системата, така и на онези, които я олицетворяват. Отдава се дължимото на Марко Балабанов и д-р Георги Вълкович, като първият много точно определя основните вътрешни отдели в министерството и „европеизацията“ извършена от втория, като се отчита обаче и невъзможността да се разшири дипломатическата мрежа на страната.

Според авторката, това е моментът, в който започват да се очертават контурите на родния дипломатически корпус, който се създава на базата на почти пълна липса на подготовка, опит и традиция. Много вярно е наблюдението, че от първите агенти в професията остават само вечният Гр. Начович и М. Балабанов, а в службата от този период остават основно бившите министри. Много точно се показва, че дори трите агентства не могат да бъдат покрити с качествени, постоянни и с дългосрочна визия титуляри, които да служат на дългата поредица кабинети, сменящи се често от времето, необходимо за получаване на агреман. Последното обяснява донякъде и извънредното значение на специалните княжески пратеници и делегати на различните конференции.

Втората глава доказва, че управлението на Регентството, на правителствата на Ст. Стамболов и д-р К. Стоилов е времето, в което са поставени „стабилните основи на княжеската дипломация“ и тя остава в тези параметри до края на изследвания период. Специално място се отделя на министертването на Гр. Начович, Ст. Стамболов, Д. Греков. Разгледани са перипетиите около избора на княз Фердинанд, неговото налагане, женитба и признаване на престола, скъсването и възстановяването на отношенията с Русия, възстановяването на връзките със Сърбия, цариградският престой на д-р Вълкович, сключването на Търговският договор с Великобритания и откриването на дипломатическо агентство във Виена през 1889 – тези първи и затова изключително обнадеждаващи „излизания“ извън рамките на Берлинските ограничения. Отделено е място на стамболовите триумфи с владишките бери в Македония. Показана е пълната приемст-

веност в защита на националните интереси и търсенето на национална независимост, без за това да се изработва и налага някаква твърда и постоянно действаща стратегия.

Третата глава на първата част е посветена на три въпроса: увеличаването броя на дипломатическите представителства, създаването на качествено нова нормативна уредба за работа и действие на външно министерство и за практическото утвърждаване на българските представители като равнопоставени участници в дипломатическия живот. За мен, несъмнено това са най-приносните страници в първата част, тъй като се показва не само развитието на дипломатическия процес, но и институционалната база за това. Показан е начинът, по който се достига до удвояването на броя на дипломатическите представителства и несъмнения пробив – допускането на родните дипломати в столиците на силите, подписали Берлинския договор, но абсолютно точно е заключението, че голямата битка все пак е на територията на Отоманската империя и особено с развитието на мрежата на търговските агентства. Те се определят като фактически консулства, които защитават не само интересите на онези, които юридически са български граждани, но и на родното малцинство в империята.

Отчитат се новите инициативи на дипломатическата сцена направени след помирението с Русия, но и продължаването на политиката, очертана от Стамболов. Според мен, в тази сфера авторката е трябвало да разшири своите изводи, относно секретната Българо-руска военна конвенция от 1902 г., която освен че е договор, предизвикан и търсещ разнопосочни интереси, но поставя и начало на тайната дипломация – един опасен прецедент, който ще изкристализира десет години по-късно. Още повече, че резултатът от тази акт, ако се съпостави с реалните постижения на българо-турското споразумение, което не само регулира последиците от Илинденско-Преображенското въстание през 1904 г., но, както изтъква и докторанта, води до признаване на страната като активен фактор в уреждането на вътрешнополитическите процеси в европейската част на империята. Нещо, което отлично се комбинира и с голямата активност по оста Белград – София в онзи момент.

В тази глава особено внимание бих обърнал на втория основен въпрос в нея – създаването и развитието на нормативната уредба. Естествено на преден план е поставен приетият през 1897 г. *Правилник* на МВРИ, който определя статута на отделните агентства и тяхното вътрешноведомствено значение, роля и място. Правилникът отчита начините за кадрови подбор – особено изискванията за образователната подготовка в езиковата сфера, както и необходимите познания в юридическо, историческо и културно отношение. Изводът, че това е поредното „белгизиране“ на българския общественно-политически живот е добре подкрепен. Нещо, което се вижда и при разглеждането му в синхрон със *Закона за устройството и службата на МВнРИ* от 1907 г., чиито постановления практически изпреварват, а донякъде и предопределят извършеното през 1908 г. окончателно отхвърляне на ограничения национален суверенитет.

Въведената титулатура, понятия и отношения във ведомството са характерни за една независима държава, което показва, че както и в другите сфери, така и в дипломатическата, страната бавно и полека върви към практическо изравняване на своя статут със суверенните държави. Дълбоката промяна във фактическия статус на дипломацията е добре показана в поредицата от преодолени проблеми при признаването на пълни дипломатически права на българските представители в Цариград, Атина, Белград, Виена, Петербург и Париж - нещо, което по традиция се придружава с опитите на страната да участва във всички международни конференции – като се почне от борбата против анархистите и се стигне до конференциите за мир в Хага. България умело използва руската дипломатическа активност в тези сфери и това ѝ разчиства пътя за равноправно участие.

Последната **четвърта глава** е посветена на юридическото оформяне на вече реално постигнатото чрез политическото преодоляване на клаузите на непълния национален суверенитет. Обявяването и защитата на Независимостта през 1908 г. и последвалите 4 години на бурна дипломатическа подготовка на войната за национално обединение са сред най-забележителните моменти в новата история на страната. Коректно е показана цялата трудност, не толкова за фактическото обявяване на Независимостта, колкото за преодоляването и отхвърлянето на ограничителните

клаузи на Берлинския договор. Отчита се, че финансоводипломатическото споразумение между Турция и Русия, Българо-турският протокол и разбирателството с Австро-Унгария са онова, което окончателно разчиства пътя към независимостта и изчезването от дипломатическите речници и правния мир на последния васал на Балканите.

Несъмнен принос и един от първите опити за подобен анализ е текстът във **втората част** на дисертацията. Тук се прави опит да се отговори на няколко въпроса, които са свързани с качествените характеристики на тази професионална общност. Тя е разделена на три глави, като **първата** е посветена на анкетните статистическите данни, **втората** на социалната характеристика, а **третата** на търсенето на мрежите на професионалното израстване. Просопографският анализ опитва да потърси образователни, възпитателни, манталитетни и всевъзможни други белези, които да очертаят една обща социална характеристика на лицата, които участват в дипломатията. Авторката приема, че участващите в родната дипломатия придобиват бележите на определена социална група и общност, която има собствена „колективна биография и колективен образ“. Този извод е резултат на използването на три основни критерия – произход, образование и професия.

Логични са заключенията, които са направени по линията „социален произход – образование“, което е един триумф със задна дата на онези предприемчиви и финансово стабилни слоеве, които не желяеха и не търсеха радикално-революционен, а образователен и икономически приемлив за тях изход от Отоманската империя. Това трябва да компенсира и липсата на аристокрация, нещо което винаги е вменявано като някакъв комплекс на българския следосвободенски човек.

Вярно и обосновано е заключението, че участниците в дипломатическия корпус не се ограничават в едно обществено поприще, което е и логично, като се имат предвид показаните в предходните страници трудности при сформирването въобще на корпуса. Много точни и съвсем неслучайни са наблюденията, които показват, че не само правото, но и редица други професии се оказват идеални за дипломатическа кариера, което се обяснява отново от липсата на достатъчно подготвени кадри.

Търсенето на специално изградени социални мрежи е ограничено, както поради малкия емпиричен материал, така и поради количествено ограничени обект на изследване. Не случайно отново се опира основно до „Роберт колеж“ и едно негово поколение, което прави изключително много за сформирани на държавата. Коректни и точни са анализите направени върху географския произход, семейната среда и търсенето на поколенчески прилики и разлики.

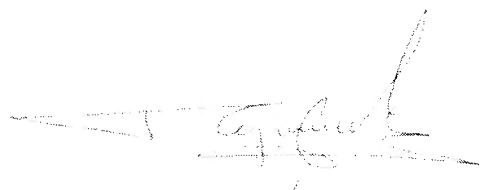
Заключението, че прякото покровителство е по-сигурна гаранция за кариера пред налагането в службата по партийната линия, на пръв поглед е вярно, което означава, че деликатната система на дипломацията е сравнително запазена от масовото и рязко навлизане на т.нар. „партийни рекрути“. Това според авторката се отнася и до родствените връзки, които, макар и да обвързват всички разглеждани лица, не са голяма гаранция за успешна кариера, въпреки вечния роден „зетъ-шуро-баджанакизъм“. Обяснението на това е, че капиталът на новопоявилите се дипломати е тяхното образование, лични способности и доколкото го има, персонално самообразование и усъвършенстване.

Но според мен, ако се вгледаме по-дълбоко в партийно-родствения елемент, не може да не подчертаем, че практически всички от анализиранияте 60 дипломата, в една или друга степен са кръвно, манталитетно и образователно свързани с консервативното политическо течение и неговото политическо представителство в различните периоди. Либералните представители в дипломацията са или плод единствено на политическо представителство или пък на изключения, които потвърждават правилото, какъвто е случаят например с братя Никифорови, синове на виден депутат народнолиберал, политик и предприемач.

В направените биографични бележки има възможност за натрупване и на още информация, а вследствие на това и на други изводи, които биха увеличили количествено и качествено направените изводи. Така например, съвсем не е за пренебрегване натрупания парламентарен стаж на дипломатите; тъй като в изследваната група има и политически активни личности, несъмнено важна е тяхната дейност като публицисти, писатели, издатели, които по задължение трябва да обръщат внимание на тези сфери.

Приложените публикации по темата на дисертационния труд покриват изискванията на закона и Правилника на ИИСТИ и са достатъчни за успешната му защита. Авторефератът отразява коректно съдържанието на дисертацията и основните приноси в нея.

Всичко изложено до тук ми дава основание да препоръчам на почитаемото научно жури да гласува за присъждане на **научната и образователна степен ДОКТОР** на **АЛЕКА АЛЕКСАНДРОВА СТРЕЗОВА**.

19. 04. 2013.

В. Търново

ПРОФ. ДИН МИЛКО ПАЛАНГУРСКИ